

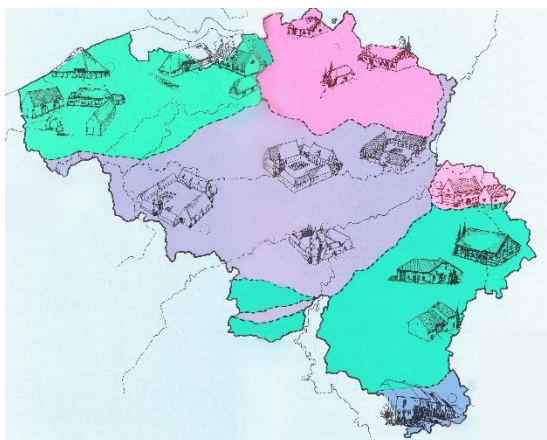
Fier op de hoeve van hier

De historische hoeves van Zuid-Hageland

*Gaan we op zoek naar de identiteit van een streek, belanden we onmiskenbaar bij de hoeve. Haar uitzicht is onlosmakelijk verbonden met de omgeving. De boer bouwde zijn hoeve veelal met materialen uit de regio. Ook in de publieke opinie leeft de opvatting dat hoeves in sterke mate een streekidentiteit bepalen. Vele bewoners vinden het behoud en de geschiedenis van de hoeve belangrijk. Toch ziet historisch onderzoek de hoeves vaak over het hoofd. Bovendien vraagt het moderne landbouwbedrijf ingrijpende aanpassingen aan de historische hoeve. Ten slotte neemt jaarlijks het aantal actieve landbouwers af, waardoor de historische hoeve des te meer verloren dreigt te gaan. Daarom willen de **Intergemeentelijke Onroerend Erfgoeddienst (IOED) Zuid-Hageland**, **Regionaal Landschap Zuid-Hageland (RLZH)** en **Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG)** dit erfgoed in de kijker zetten via het project **Fier op de hoeve van hier**.*

De vierkanthoeve in een vruchtbare streek

Zuid-Hageland kent rijkere zandleem- en leemgronden. De vruchtbaarheid van de bodem bepaalde niet alleen de gekozen teelten en landbouwopbrengsten, maar ook de vorm en omvang van de hoevegebouwen. Tot na de Tweede Wereldoorlog, zolang kunstmatige meststoffen niet massaal doorbraken, zouden hoeves in deze streek tot het zogenaamde 'gesloten type' behoren: de vierkanthoeve. (Zie figuur 1)

Figuur 1 De klassieke indeling van België in 'boerderijstreken', op basis van Vic Goedseels en Luc Vanhaute. Zuid-Hageland behoort tot de 'Gesloten, meerledige bouwvorde'.

Grotere hoeves kregen voornamelijk een gesloten opbouw rond een koer. Deze vorm had vele voordelen: de geslotenheid zorgde voor een goed toezicht over de boerderij. Verder kon de boer zijn hoeve volledig voor de buitenwereld beschermen door simpelweg de poort te sluiten. Zo was de hoeve veilig in woelige tijden. (Zie figuur 2) Bovendien bespaarde hij bouwmaterialen door de gemeenschappelijke bouwelementen. Hij beperkte zijn loopafstand van het ene naar het andere hoevedeel en kon ten slotte pronken met een prachtige hoeve. Aanzien en prestige speelde dus ook mee in het kiezen voor de gesloten vorm.

Figuur 2 Het zestiende-eeuwse Kasteel van Hoen in Rummen was vroeger volledig gesloten en omweld. Bovendien was het enkel toegankelijk via de toegangspoort met ophaalbrug. Vandaag is het kasteel verdwenen en bestaat de site nog uit drie beuken van het boerderijgedeelte en één toren van het vroegere kasteel.

De kans zat er daarentegen in dat een uitslaande brand een gesloten hoeve volledig in vlammen liet opgaan. Vooral het traditionele vakwerk was kwetsbaar. Ook het timmerwerk van het skelet was uitermate brandbaar. Verder was stro tot in de negentiende eeuw het meest gangbare materiaal voor het dak. Zo brandde in 1657 het kasteel van Hoen af waarop het gerestaureerd moest worden. Toch kon dit nadeel niet tegen de vele voordelen van de gesloten hoeve opwegen.

Het schuurgebouw en het poorthuis: juweeltjes van de vierkanthoeve

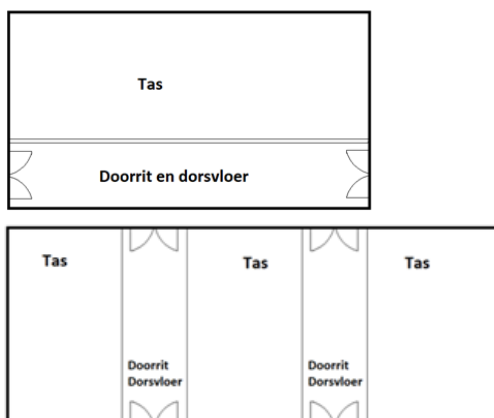
Naarmate de graaninkomsten stegen, werden de schuren groter. De typische *Brabantse schuur* is een langschuur, met de dorsvloer in de lengterichting. De ingangspoorten zitten in de dwarse wanden van de schuur. (Zie figuur 4) Door de grote afmetingen kon de boer zeer vlot binnenrijden met volgeladen oogstwagens en kon hij zowel winter- als zomergraan in één schuur opslaan. Op de lange dorsvloer kon hij verschillende oogstwagens, desnoods nog niet afgeladen, achter elkaar plaatsen. Zo kon hij bij een plots opstekend onweer belangrijke tijd winnen om de oogst veilig te stellen. Ten slotte konden er verschillende ploegen dorsers

tegelijktijd werken, zonder dat dit de andere activiteiten op de boerderij hinderde. (Zie figuur 3)

Figuur 3 Dorsen is het scheiden van de graankorrels van de aren. Nadat het graan in schoven was gedroogd op het veld werd het opgestapeld in mijten ofwel in de schuur. Tot na de Eerste Wereldoorlog was het manueel dorsen winterwerk dat plaatsvond in een overdekte plaats en op de dorsvloer. Wanneer het buiten vroom losten de graankorrels veel gemakkelijker uit hun aren. Juist door ons wisselvallige klimaat was de schuur de aangewezen plaats, ook al omdat de ongedorste schoven vaak in diezelfde schuur waren gestapeld.

Tegelijkertijd hebben vele hoeves *dwarsschuren*. Deze schuur heeft een dwarse dorsvloer en inrijpoort in het midden van de langgevel. De *winkels* (de tasruimten voor het bergen van de schoven, die aan elke kant van de dorsvloer voorkomen) werden echter snel te diep om een groter wordende oogst efficiënt te bergen. Daarom kregen de grootste van deze *dwarsschuren* verschillende, parallelle dorsvloeren met meerdere toegangspoorten langs elkaar in de dwarsgevel. (Zie figuur 4 en 5)

Figuur 4 Het grondplan van een langschuur en een van een dwarsschuur met twee dorsvloeren.

De meeste hoeves waren echter van kleiner formaat. Het is dan ook de dwarsschuur met slechts één dorsvloer die we het vaakst bij de kleine tot middelgrote vierkanthoeves in Zuid-Hageland terugvinden, vaak pal tegenover de monumentale inrijpoort.

Figuur 5 De vroegere dwarsschuur van het Kasteel van Hoensloot telde minstens vier dorsvloeren. Het deel dat vandaag nog overblijft, telt er twee.

De toegangspoort van de vierkanthoeve kon een heus torengedebouw zijn met als toppunt van aanzien een duiventil. Het houden van duiven was lange tijd een privilege. (Zie figuur 6)

Figuur 6 Een ansichtkaart van de koer van het kasteel van Bets (1920-1930). Reeds in de dertiende eeuw stond er een motte. Het huidige gebouw is voornamelijk het resultaat van restauratiewerken uit de jaren 1920. Onder het dak van de monumentale poortgebouw zit een duiventil.

De overige gebouwen van de vierkanthoeve getuigden ook van enig prestige. Waar bij kleine boerderijtjes het leefgedeelte vaak slechts uit één ruimte bestond met daarin een bedstede, was het woonhuis van de vierkanthoeve een waar boerenburgerhuis. (Zie figuur 7)

Figuur 7 Waar de hoevegebouwen van het Hof Terlenen in Rummen uit witgekalkte baksteen bestaan, is haar woongedeelte uit de tweede helft van de negentiende eeuw een waar herenhuis, opgesmukt met mooie versieringen.

Het boerenburgerhuis had meestal een half ingezonken kelder als opslagplaats, een aparte keuken en woonruimte, aparte slaapkamers en tot slot een *schoonkamer* met de mooiste meubels, die enkel op speciale momenten of voor het ontvangen gasten gebruikt werd. (Zie figuur 8)

Figuur 8 Een foto uit de jaren 1940 van een hoekje van de "schoonkamer" van hoeve Keukses in Geetbets.

De abdij- en kasteelhoeves

De grootste der vierkanthoeves behoorden, samen met vele gronden, aan abdijen en de adel of burgerij. Deze hoeves stonden ofwel op het erf van de abdij, kasteel of herenhuis, ofwel apart, als plaatselijke "voorpost", uitgebaat door een *hofmeier* in het eerste geval en een *pachter* in het tweede. De gigantische tiendenschuren getuigen van de *tienden* (letterlijk één tiende van de oogst) die de plaatselijke bevolking aan deze machthebbers moest af staan in ruil voor hun bescherming.

Figuur 9 Een aanzichtkaart van de Cisterciënzerinnenabdij van Oriënte, gesticht rond 1234 door Arnold VII, graaf van Loon en heer van Rummen. In de loop van de zestiende eeuw waren de Oriënten uitgegroeid tot één van de grootste vrouwencongregaties in de Nederlanden. Zo bezaten ze de Grazenmolen en de hoeves Terlenen, Schoonbeek, Ter Borg en het verdwenen Ter Vreundt. Onder de Franse overheersing in 1798 werden al hun goederen aangeslagen, als nationaal goed verkocht en grotendeels afgebroken.

Bouwen met het landschap

De boer bouwde zijn hoeve met bouwmaterialen uit de directe omgeving. Dit was het meest praktisch en goedkoopst. Hoewel de kleine langgevelhoeves lange tijd uit het broze vakwerk, met hout uit de bossen, leem uit de plaatselijke gronden en stro van de velden, zal bestaan, kregen uiteindelijk alle hoeves, groot en klein, dezelfde bloedrode baksteen. Deze kleur was te danken aan klei en leem uit de lokale bodems die rijk aan ijzeroxide waren. Ook natuurstenen kwamen van de dichtstbijzijnde groeven, omdat dit wederom makkelijk en goedkoper was. Zo hebben voornamelijk de rijkere hoeves in Zuid-Hageland plinten, hoekkettingen, speklagen en venster- en deuroplijstingen in *Gobertangesteent* en *Tiens Kwarsiet*.

De kloof tussen arm en rijk

Hoewel het Zuid-Hageland inderdaad prachtige vierkanthoeves telt, mag de kloof tussen arm en rijk, die tot na de wereldoorlogen haar stempel drukte, zeker niet onderschat worden. Zo tonen landbouwtellingen aan dat het overgrote deel van de boerenbevolking tot midden twintigste eeuw slechts een klein landbouwbedrijfje uitbaatte. Ondanks de rijke gronden, was hun situatie vergelijkbaar met die van boeren in de armere Kempen: het waren simpele boerengezinnen, wroetend met eenvoudig gereedschap, met slechts enkele dieren, zelden paarden, en een geringe oogst. Bijgevolg stonden in Zuid-Hageland naast de grote vierkanthoeves van welgestelde eigenaars, nog veel meer kleine langgevelhoevetjes, waar boeren samen met hun vee onder één dak woonden.

Vergeeten erfgoed: de langgevelhoeve

Bij de langgevelhoeve lagen de verschillende hoevedelen op één rij: een kleine leefruimte – de stallen – een opbergruimte – soms een schuurtje. (Zie figuur 10) Vaak stond apart op het erf een bakhuisje met bakoven, zodat een uitslaande brand de rest van de hoeve niet direct kon aantasten.

Figuur 10 Een langgevelhoeve op de Heirbaan 28 in Geetbets.

Hoewel deze hoevetjes in grote getalen aanwezig waren, is het niet eenvoudig om er onderzoek naar te doen. Enerzijds zijn ze meestal verdwenen. Omdat hun materialen van mindere kwaliteit waren, hebben ze de tand des tijds vaak niet overleefd. Bovendien zijn ze door hun geringe omvang sinds de jaren 1960 hun landbouwfunctie verloren en bijgevolg afgebroken of danig verbouwd. Anderzijds worden ze in de literatuur genegeerd. Ook als onroerend erfgoed worden ze vaak niet herkend. Informatie over de langgevelhoeve moet dus op een andere manier gevonden worden: via een zoektocht op het zicht door de straten en op basis van getuigenissen.

Claudia Houben, Leuven, 2018.

Literatuur en bronnen

Goedseels V. en Vanhoute L., *Hoeven op land gebouwd, een verhaal van boerderijen, landschappen en mensen*, Leuven, 1983.

Jacquemyn R., *Een greep uit de landelijke bouwkunst uit het Hageland*, Brussel, 1975.

LEUVEN, Universiteitsbibliotheek, Ministre de l'Agriculture et des Travaux Publics, *Statistique de la Belgique – Agriculture – Recensement général de 1895, Partie documentaire, Tome III*, Brussel, 1899.

Lindemans P., 'De pachthoven van de Abdij Oriënte (Rummen)', in *Eigen Schoon en de Brabander*, 1939, 344 – 348.

Segers Y. en Van Molle L., *Leven van het land. Boeren in België. 1750 – 2000*, Leuven, 2004.

Trefois C., *Landelijke architectuur*, Sint-Niklaas, 1978.

Vliebergh E. en Ulens R., *Het Hageland. Zijne plattelandsche bevolking in de XIXe eeuw*, Brussel, 1921.

Wauters A., *La Belgique ancienne et moderne : géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Louvain. Canton de Léau*, Brussel, 1887.

Weyns, J., *Vlaamse hoeven. Vorm en sfeer*, Lier, 1967.

Afbeeldingen

¹ 'Algemene indeling van België op basis van plattegrondvormen van hoeven', in: V. Goedseels en L. Vanhoute, *Hoeven op land gebouwd*, 12 – 13.

² P. Van Acker, 'Geetbets Kasteellaan 17', 21 augustus 2015, op: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecte/n/41829/beelden>, november 2017.

³ 'Dorsen (manueel, graan)', op: <https://hetvirtueleland.be/items/show/48248>, juni 2018.

⁵ J. Ringoir, *Kasteel van Hoen*, september 2017.

^{6 en 9} G. Leus, *Evolutie van het grondbezit, het grondgebruik en het landschap te Geetbets*, Geetbets, 2015.

⁷ 'Kasteelsite Ter Lenen', op: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecte/n/200039>, November 2017.

⁸ GEETBETS, Persoonlijke documenten van de familie Raymaekers, *Foto's uit de jaren 1940*.

¹⁰ 'Google Streetview Heirbaan 28', Google, april 2009, op: <https://www.google.be/maps/@50.8970954,5.1027997,3a,75y,198.99h,85.51t/data=!3m6!1e1!3m4!1s2BE-e5PQvEtWjD-k9oRtrg!2e0!7i13312!8i6656>, juni 2018.